

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА ЯК ІСТОРИЧНЕ, СОЦІАЛЬНЕ ТА ДЕМОГРАФІЧНЕ ЯВИЩЕ. СУСПІЛЬНО-ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ В ДІАСПОРІ

*Алла Атаманенко
(Острог)*

УКРАЇНА І ЗАКОРДОННЕ УКРАЇНСТВО

У статті йдеться про взаємовідносини України та діаспори. Проаналізовано основні статистичні дані щодо закордонного українства, подано характеристику еміграційних хвиль, визначено головні проблеми взаємовідносин. Особливий наголос зроблено на характеристику останньої міграційної хвилі.

Ключові слова: *Закордонні українці, імміграція, міграційні хвилі, статистика*

Алла Атаманенко. Украина и зарубежные украинцы.

В статье идет речь о взаимоотношениях Украины и диаспоры. Проанализировано основные статистические данные о зарубежном украинстве, подано характеристику эмиграционных волн, определены главные проблемы во взаимоотношениях. Особенный акцент сделан на характеристике последней миграционной волны.

Ключевые слова: *Зарубежные украинцы, иммиграция, миграционные волны, статистика.*

Alla Atamanenko. Ukraine and Ukrainians abroad.

The article deals with the problem of the relationship between Ukraine and the Ukrainian diaspora. The basic statistics on Ukrainians abroad and characteristics of Ukrainian immigration waves are analyzed in the article. Special emphasis is paid to the description of the last migration wave.

Key words: *Ukrainians abroad, immigration, immigration waves, statistic.*

Вважається, що у сучасному світі, в зв'язку із глобалізацією та іншими процесами, що охоплюють більшість країн світу, все поширенішими стають міграції, пов'язані з переміщенням індивідуумів, більших чи менших людських спільнот між країнами, а часом і континентами. З різних причин люди покидають батьківщину й оселяються там, де життя для них є більш бажаним. Втім, як відомо, міграції населення існують з найдавніших часів і викликалися вони різноманітними чинниками, серед яких у ХХ ст. найпоширенішими були війни та суттєві зміни в політичному житті країн та регіонів, економічні негаразди тощо. У сучасних умовах глобалізації явище міграції суттєво змінює свій характер [20], кордони в першу чергу розвинених країн перетинає все більше людей з метою покращення життя. Багатогранність міграції як явища визначає її позитивні та негативні сторони, які не оминули й Україну, яка є як країною-донором, так і країною-реципіентом.

Українська діаспора, закордонне українство, закордонні українці – доволі неоднорідне явище, яке складається з кількох поколінь, різних за життєвим досвідом, ментальністю, світосприйняттям та, певною мірою, оцінками процесів, що відбуваються в Україні. Всі існуючі сьогодні визначення поняття можна узагальнити: “Українці (особи українського походження), які проживають за межами України”. Частина з них є мігрантами першого покоління, частина – мають громадянство країн поселення або були народжені закордоном.

У різні історичні періоди кількість українців за межами України коливалася. Сьогодні вона визначається дослідниками цифрою від 12 до 20 млн. Кількість приблизна через низку причин, серед яких – спосіб обрахунку в різних країнах під час переписів населення та значна частка нелегальних мігрантів (незважаючи на конкретний зміст явища, Міжнародна організація праці поняття “нелегальна міграція”, що має безсумнівний негативний відтінок, замінює поняттям “мігранти з нерегульованим статусом”). Українську еміграцію традиційно прийнято поділяти на 4 основні хвилі, хоча останнім часом пропонується й виокремлення п'ятої хвилі [19, с. 23].

За приблизними відомостями Міністерства закордонних справ України, сьогодні українська громада в країнах зарубіжжя є доволі численною. Так, за останнім переписом населення,

що пройшов у 2006 р., в Канаді проживає 1 209 085 осіб українського походження, причому у 300 590 з них – обоє батьків є українцями, а у 908 495 – один з батьків є українцем. Порівняно з переписом 2001 р. кількість осіб українського походження, що проживають в Канаді, зросла на 138 025 осіб або на 0,26%. Чисельність осіб українського походження в США, за результатами перепису населення 2000 р., сягає близько 900 тис. Проте деякі американські демографи вважають, що реальне число представників українського етносу в США – понад 1,5 млн. осіб.

Серед країн проживання найбільших українських громад зарубіжжя – Бразилія (600 тис.), Казахстан (550 тис.), Молдова (455 тис.), Аргентина (300-350 тис.), Білорусь (237 тис.; на думку керівників української громади в цій країні, лише в Брестській області – колишньому етнографічному регіоні України “Берестейщина” – проживає близько півмільйона етнічних українців), Німеччина (140 тис.), Узбекистан (біля 95 тис.).

Чисельні українські громади проживають також у Румунії (понад 61 тис.), Латвії (близько 57 тис.), Польщі (близько 42 тис. за офіційною статистикою, за неофіційною – понад 200 тис.), Великій Британії (за неофіційною статистикою близько 30 тис.), Азербайджані (за офіційними даними 29 тис., за неофіційними – не більше 15 тис.), Естонії (28 тис.), Франції (близько 27 тис.), Киргизстані (26 тис.), Туркменістані (за офіційними даними близько 23 тис., за неофіційними – не більше 14 тис.), Чехії (понад 22 тис.), Литві (22 тис.), Сербії і Чорногорії (понад 20 тис.), Австралії (близько 14 тис.), Австрії (близько 12 тис.), Словаччині (близько 11 тис.), Грузії (близько 7 тис.), Угорщині (понад 6 тис.), Боснії і Герцеговині (близько 5 тис.), Хорватії (4 тис.), Таджикистані (понад 3 тис.), Болгарії (2,5 тис.), Вірменії (близько 2 тис.). Водночас, велика кількість українських громадян – представників української тимчасової трудової міграції зосереджена в Іспанії (близько 100 тис.), Португалії (близько 50 тис.), Греції (понад 32 тис.) та інших державах [6]. Більшість сучасних емігрантів оселилися в Південній (Португалія, Греція, Іспанія, Італія), Центральній (Чехія, Словаччина, Польща), Західній (Німеччина, Англія, Нідерланди) Європі, Канаді, США. Українці працюють також у Китаї, Лаосі та В’єтнамі.

Східна (що проживає на теренах СНД) і західна (оселена переважно в країнах Європи, Північної та Південної Америки, Австралії) українська діаспора формувались різними шляхами. Частина закордонних українців проживає на українських етнічних землях, що потрапили до складу інших країн внаслідок політичних змін ХХ ст. Відповідно до сенсу понять, вони є закордонними українцями, а не мігрантами чи діаспорою. Частина емігрантів на захід покинула батьківщину з політичних причин, мала частка – внаслідок одруження, колись – перша, а тепер – четверта хвиля виїздила через економічні негаразди в Україні. Частина східної діаспори опинилась поза Україною під час існування Радянського Союзу, частина – є нащадками переселенців ХІХ – ХХ ст., частина – виїхала (або їздить сезонно) протягом багатьох років. Тому на сучасному етапі існування явища закордонного українства ми можемо говорити про закордонних українців як осіб українського походження (громадян країн поселення, осіб, народжених поза Україною) та мігрантів-заробітчан, що не мають можливості постійного перебування в обраній країні або тих, що тимчасово/сезонно виїжджають на заробітки. Крім того, внаслідок економічних негараздів, молодіжного безробіття, яке набуває ознак масового явища, сьогодні значна частина української освіченої молоді прагне виїхати на захід для одержання/продовження одержання освіти та пізнішого працевлаштування. Отже, закордонних українців в цілому можна поділити на громадян України, що тимчасово перебувають за кордоном та українців-громадян інших країн (які іноді мають подвійне громадянство).

Додамо, що сьогодні у зв’язку із об’єктивними чинниками (часовий, економічний, демографічний тощо) змінюється географія розміщення трудової міграції та її характер. Поза межами власної держави за останніми підрахунками експертів місії Міжнародної організації міграції в Україні сьогодні перебуває близько 2,5 млн українців – половина яких мешкає в Росії, майже половина – в країнах Євросоюзу. Половина з них є мігрантами з нерегульованим статусом і завданням України є захистити їх права та легалізувати їх працю як в Євросоюзі, так і в Росії.

За відомостями перепису населення 1989 р. поза Україною на території СРСР мешкало до 7 млн. українців. При цьому варто враховувати, що ці дані не можна вважати точними, бо в деяких регіонах українців змушували змінювати національність (Берестейщина), або зміна національності була викликана іншими причинами. Процеси асиміляції українців продовжуються і в сучасній Росії, де за даними перепису 2010 р. українцями назвало себе 1,93 млн. осіб (для порівняння: у 2002 р. – 2,9 млн. українців, 1989 р. – 4 млн. 363 тис.), що свідчить про свідому

зміну національності частиною українців. Сьогодні найбільше українців мешкає на території Росії, Казахстану, Молдови і Придністров'я, Білорусі та інших пострадянських країн. Тут діють українські національні об'єднання. Східна діаспора сьогодні потребує від України значної державної підтримки – в організації української освіти, преси та інших засобів інформації, наукового життя, громадських організацій.

Сьогодні в західних країнах мешкають вже відносно нечисленні (в силу значної кількості часу, що минув) представники національно свідомої третьої (що сталася під час другої світової війни), різномірної за рівнем розвитку національної свідомості четвертої (що виникла за часів "горбачовської відлиги") хвиль та нащадки українських емігрантів, які мають почуття поваги до землі предків.

Ще сьогодні частина представників четвертої хвилі перебуває в країнах поселення нелегально, хоча зміна характеру їх перебування сьогодні визначається підписаними Україною з багатьма країнами Європи міждержавними угодами, які сприяють легалізації українських трудових мігрантів. Втім, значна кількість українців, що оселялись в Європі від початку 1990-х та до середини 2000-х років, мають не лише легальний статус перебування в країні поселення, а й громадянство, яке переважно не декларують на батьківщині.

Відмінності цієї хвилі від попередніх: кількісно більшість складають жінки, частка у побуті – російськомовна, більшість – має високий рівень освіти. Певна частина сучасних емігрантів ідентифікує себе як вихідці з колишнього Радянського Союзу й не пов'язує діяльність з українськими інституціями чи установами, хоча в середовищі четвертої хвилі існують і українські організації (напр., Союзи українців Греції, Португалії, Іспанії тощо), свої періодичні видання, радіо та телевізійні програми, діють Українські Церкви.

Частина представників четвертої хвилі вливаються до існуючих громадських, церковних, жіночих, освітніх та інших організацій, наукових установ, створених попередньою хвилею, а також створюють власні організації (напр., "Четверта хвиля" та ін.). Молоді бізнесмени з четвертої хвилі створили Всесвітній економічний форум, який готовий співпрацювати з Україною. Частина ж емігрантів намагається якнайшвидше асимілюватися в країні поселення. Отже, західна діаспора в силу різних причин неоднорідна. Частиною закордонного українства складають народжені в країнах поселення діти та онуки представників попередніх хвиль еміграції, які часом вже не володіють українською мовою, але знають про власне коріння та ідентифікують себе як українці.

За справедливим твердженням А. Попка, визначення системної та цілеспрямованої політики України щодо української діаспори не стало пріоритетом державного будівництва практично до середини 1990-х рр. [14, с. 209]. Згодом прийшло розуміння важливості співпраці з закордонними українцями і були започатковані Державні програми "Українська діаспора на період до 2000 року" (затверджена постановою Кабінету Міністрів України 22 січня 1996 р.), "Закордонне українство". У вересні 1996 р. постановою Кабінету міністрів України було створено Міжвідомчу координаційну раду з питань співробітництва з українською діаспорою на чолі з віце-прем'єр-міністром України. Одночасно існував (з перервами) Державний комітет України у справах національностей і міграції, який координував також питання співпраці з діаспорою. Сьогодні проблеми співпраці з діаспорою розглядаються окремими рішеннями Кабінету Міністрів України, при якому від 2004 р. діє Національна комісія з питань закордонних українців, яка надає бажаним статус закордонного українця. 4 березня 2004 р. було прийнято закон "Про правовий статус закордонних українців", що згідно зі змінами від 9 лютого 2012 р. був перейменований у закон "Про закордонних українців". У документі передбачено основні засади співпраці з закордонними українцями, порядок праці Національної комісії з питань закордонних українців, умови та порядок одержання статусу закордонного українця тощо. Крім того, питання, пов'язані з діаспорою, було обумовлено в низці міждержавних угод.

В Україні діє Управління у справах української діаспори та міжнародних зв'язків Державного комітету України у справах національностей та міграції, Українська всесвітня координаційна рада як координаційна надбудова діяльності закордонних українських організацій та об'єднань, товариство "Україна-Світ". До Конституції України було включено статтю 12, в якій визначалося: "Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, що проживають за межами держави". Від 1992 р. в Україні відбулося п'ять Всесвітніх Форумів українців, на яких обговорювалися важливі питання співпраці.

18 липня 2012 р. уряд прийняв постанову “Про затвердження Державної програми співпраці із закордонними українцями на період до 2015 року”, якою передбачені різноманітні форми співробітництва, а також обсяги його фінансування із Державного бюджету України на весь період (4 роки), що становитимуть 103 908 тис. грн., тобто близько 13 млн. дол. США. Для порівняння, за даними МЗС України, в Російській Федерації на ці цілі передбачається щорічне фінансування в обсязі приблизно 340 млн. дол. США, у Латвійській Республіці – 25 млн., у Угорщині – біля 150 млн., у Республіці Польща – понад 7 млн., у Словацькій Республіці – більше 1 млн. Румунія, лише на підтримку ЗМІ у Молдові, щорічно виділяє понад 600 тис. дол. США [6]. Отже, Україна задекларувала свій намір на державному рівні опікуватися долею власної діаспори, але на жаль, на цьому шляху все ще є певні проблеми.

Заплановані заходи передбачають, на жаль, недостатнє фінансування нагальних потреб закордонного українства таких як організація літніх таборів для дітей з країн СНД, Румунії, Словаччини та ін., фінансування (при потребі) повернення культурної спадщини українців, підтримка в організації міжнародних наукових конференцій з проблем дослідження закордонного українства як в Україні, так і поза її межами тощо. Україна, на жаль, не проявляє достатнього інтересу для підтримки українських наукових інституцій та навчальних закладів на Заході, які були створені третьою хвилею еміграції й не мають достатніх фінансових засобів для функціонування. Втім, щодо останнього підкреслимо, що сьогодні змінилися соціокультурні умови, які визначають можливості співпраці цих установ з Україною.

Україна для закордонних українців різних поколінь, особливо представників другої – третьої еміграційних хвиль, переважно значила дуже багато – не лише як земля предків, а як батьківщина, як перебуває під окупацією й потребує допомоги, яку намагались організувати інституції діаспори та окремі діячі. Сьогодні співпраця України з закордонним українством складає значну частину т.зв. народної дипломатії. Вона відбувається на індивідуальному рівні, існують також контакти наближених за функціями та завданнями інституцій та організацій, наукові обміни, виступи творчих колективів і виконавців, здійснення спільних наукових проектів та видань тощо.

Інституційну основу для організації допомоги Україні з боку західного закордонного українства та представленні інтересів українців у світі було закладено під час Другої світової війни та в др. пол. XX ст., коли патріотичними представниками третьої хвилі еміграції в західних країнах поселення, крім вже діючих, на добродійних / харитативних засадах було створено низку громадських організацій, наукових установ, які одним із напрямів діяльності передбачали різні аспекти допомоги Україні. До провідних громадських організацій належать організаційні надбудови – Конгрес українців Канади, Український конгресовий комітет Америки, Українська американська координаційна рада, Союз українських організацій Австралії, Світовий конгрес українців (спочатку Світовий конгрес вільних українців) та інші, серед завдань яких протягом достатньо довгого часу їх діяльності була підтримка боротьби за права людини в Радянському Союзі.

Надбудови та організації-члени організовували, в першу чергу, допомогу дисидентам, боролися за свободу совісті в Україні, намагались впливати на уряди країн поселення з метою здійснення ними політичних кроків на користь України, а також проведення громадських та наукових акцій з метою поширення знань Заходу про Україну, її населення та становище у складі СРСР. Подібні завдання протягом багатьох років ставили перед собою й Уряд Української Народної Республіки в екзилі, різноманітні політичні партії – в першу чергу, розгалуження Організації українських націоналістів, і навіть наукові інституції та навчальні заклади – Українська вільна академія наук у США, в Канаді, в Європі, Наукове товариство ім. Шевченка в Америці, в Канаді, в Австралії, в Європі, Українське історичне товариство, Дослідний східноєвропейський інститут ім. В. Липинського, Український вільний університет (Мюнхен), Український католицький університет (Рим) та ін. Саме діаспора привернула увагу Конгресу США до проблем голодомору 1932–1933 рр. в Україні, створивши відповідну джерельну базу для праці відповідної комісії [2]. У 1980-х рр. актуальними були також Чорнобильська проблема, відзначення 1000-ліття хрещення України-Руси і, нарешті, усамостійнення та становлення Української Держави тощо.

Діаспора активно підтримала демократичні процеси в Україні наприкінці 1980-х рр., зокрема, створення та діяльність Народного руху за перебудову України. Восени 1989 р. групою канадських та американських громадських діячів було створено спочатку ініціативний гурток,

який став ядром створення Канадського товариства прихильників Руху, що за кілька років було перейменовано на Товариство приятелів України [4, с. 75]. Товариство (як і багато інших установ і організацій) допомагало спочатку Рухові, а пізніше молодій державі не лише організаційно-інтелектуально, але й фінансово [4, с. 77]. Важливі аспекти взаємовідносин між діаспорою та материком обговорювалися за часів незалежності на конгресах Світового конгресу українців, останні з яких відбувалися в Україні – Києві, Донецьку, Львові.

Для західної діаспори було важливим допомогти Україні стати повноцінним та повноправним членом світової спільноти народів. В умовах багатолітньої відсутності української державності в неукраїнському світі майже панувало помилкове уявлення про державний статус України на Заході, яке формувалося завдяки офіційній радянській російськоцентричній історіографії. У 1967 р. мінімум 99% німців були переконані в тому, що Україна є такою самою складовою частиною Росії, як Баварія є складовою частиною Німеччини [10, с. 83]. Подібні уявлення майже до початку 90-х рр. мала більшість американців та представників інших націй. І якщо, як справедливо стверджує М. Богачевська-Хом'як, не можна було вимагати знання про Україну від пересічного "Джо Сікспека", який не знає історії власної країни і для нього невідомо, Україна – це країна чи... хвороба" [1, с. 97], то майже таке ж незнання досить довгий час побутувало серед наукових та, певною мірою, політичних кіл. На думку сучасного канадського дослідника Олександра Макара, до початку 90-х рр. вивчення української історії на Заході, зокрема радянського періоду, знаходилося в надзвичайно складному стані, фактично на периферії західної історіографії, коли історики неукраїнського походження за рідкісними винятками розглядали Україну та інші народи колишнього СРСР як можливий серйозний об'єкт історичних досліджень, що пов'язане з російськоцентричними стереотипами переважної частини історичного істеблішменту на Заході і його фокусом на вивченні російської історії [12, с. 421]. Подібне становище було в більшості країн Заходу (Європа, Америка та Австралія), та й дотепер часто підкреслюється увага саме до Росії. Відносно нещодавно створена в Сорбонні наукова інституція має назву "Центр історії слов'ян, Росії та Радянського Союзу" [9], у новоствореній Всесвітній організації глобальних досліджень діаспори (World Association of Global Diaspora Studies) існує видавничий та дослідницький комітет діаспори Росії/СНД.

У зміні існуючого становища велику роль відіграли не лише наукові дослідження, що публікувалися як в українських, так і неукраїнських виданнях, а й громадські акції діаспори. Зокрема, для фіксації у світовій свідомості через акти урядових органів різних країн невідомого стану України радянського періоду важливе значення мало домагання українців визнати Голодомор 1932–1933 рр. геноцидом українського народу. Саме тому процес, активно розпочатий у 1980-х рр., було продовжено на початку 1990-х, коли відповідні документи і матеріали, підготовлені Міжнародною комісією розслідування Голоду в Україні 1932–1933 рр. було передано делегацією СКВУ у складі голови Конгресу Ю. Шимка та членів В. Кирилюка, др. Я. Кальби та адв. Ю. Даниліва заступнику генерального секретаря ООН для людських прав у Женеві та президентові Європарламенту у Страсбурзі [8, с. 4]. Діяльність по визнанню Голодомора геноцидом було продовжено і в 2000-х роках.

Демократизація, що відбувалася наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр. в Україні, спричинила продовження об'єднання діаспори, в першу чергу, включаючи українців на теренах європейських країн колишньої "соціалістичної співдружності". У серпні 1990 р. у Білому Борі (Польща) відбувся Перший світовий форум української діаспори, де зібралися делегати від країн Європи, Австралії та Північної Америки, а також з Польщі, Румунії, Чехії та Югославії. На Форумі були присутні й представники України – М. Горинь, В. Чорновіл, І. Драч, О. Шевченко, І. Деркач та ін. Світовий конгрес вільних українців взяв активну участь в організації та проведенні Форуму і відтоді до сьогодні є одним із найбільших об'єднань закордонних українців.

В Україні ж лише у серпні 1992 р. у Києві було скликано Перший Всесвітній Форум українців, на якому під егідою Української держави було створено ще один координуючий та об'єднуючий орган – Українську Всесвітню Координаційну Раду, яка вважається найбільшим представницьким об'єднанням українських громадських (неурядових) організацій усього світу. За Статутом УВКР не претендує на централізоване керівництво жодними українськими організаціями й не бере участі у політичній діяльності. Водночас, УВКР декларувала пропагування збереження національної ідентичності й задоволення національно-культурних потреб українців у країнах по-

селення, розгортання співпраці України з закордонним українством, вивчення та поглиблення зв'язків українських громад закордоння з Україною [18].

Після спроби державного перевороту в Радянському Союзі у серпні 1991 р. українці діаспори нетерпляче очікували рішучих дій по проголошенню Україною незалежності. Після реалізації мрії українці Канади, зокрема, розгорнули активну роботу по організації визнання незалежності урядом Канади на чолі з Браяном Малруні.

Постання Української незалежної держави спричинило перенесення уваги частини громадських організацій та наукових інституцій діаспори безпосередньо на працю в Україні або співпрацю з українськими організаціями та інституціями. Вже наприкінці 1991 р. у “Віснику Світового конгресу вільних українців” тодішній Генеральний секретар СКВУ Василь Верига підкреслив, що факт здобуття Україною незалежності “накладає на нас нові завдання [...]. Завдяки розвалові Советського Союзу основні статутіві цілі СКВУ здійснилися, український нарід осягнув свободу й незалежність [...]. І тут наше тепер основне завдання: допомогти Україні стати на ноги, позбутися ворожих військових сил з України, і кріпко охопити всі атути [аргументи. – А.А.] незалежної держави, як також допомогти їй вийти на міжнародну арену як суб'єкт міжнародного права, як співтворець мирного майбутнього світу”. Тут також відзначалися ті зміни, що мали б відбутися безпосередньо в Україні: “Україна мусить перебудувати свою політичну і соціальну структуру, мусить перевиховувати своїх громадян, т.зв. малоросів, щоб вони випростували свої викривлені довголітньою неволею хребти, щоб позбулися почуття меншовартості і з рабів перетворилися в гордих громадян великої і потужної держави, у гідних нащадків козацького роду” [3, с. 2-3] [курсив наш. – А.А.]. Як бачимо, вже у перших формулюваннях завдань, що ставилися, нехай і неофіційно, для України, була “перебудова” не лише політичної та соціальної структури, а й перевиховання населення. Для діаспори саме цей аспект став одним із визначальних у її організованій діяльності, але він не враховував особливостей ментальності не лише значної частини населення України, а й достатньо впливової на той час частини її політичної еліти.

Факт здобуття Україною незалежності був оцінений діаспорою як реалізація багатолітнього прагнення українців, що було відзначено частиною українських організацій офіційно. Зокрема, СКВУ у вересні 1991 р. за проголошення Акту незалежності України нагородив тогочасних членів Верховної Ради України в особі її Голови Леоніда Кравчука медаллю Св. Володимира. Уряд Української Народної Республіки в екзилі на чолі з Президентом Миколою Плав'юком у 1992 р. передав державні клейноди президенту України Л. Кравчуку.

Закордонні українці протягом всіх років незалежності намагаються різними способами допомагати Україні, що іноді визначило навіть структурні зміни деяких, в першу чергу, “надбудовних” – координуючих працю багатьох установ – організацій, таких, зокрема, як СКВУ, в якому у 1989 р. з'явилися нові комісії: Комісія зовнішніх зв'язків, Комісія в обороні екології та ін. Крім того, вже у тому ж 1989 р. було передбачено створення підрозділів для організації допомоги, зокрема у лікуванні українських дітей.

Важливо, що вже тоді, відзначаючи зміни, що відбувалися в Радянському Союзі, провід СКВУ наголошував на потребі створення еміграційної комісії, передбачаючи, що “у висліді змін, які проходять в Радянському Союзі, головно економічної дестабілізації, існує велика можливість багаточисленного “виходу емігрантів” для поселення в країнах західного світу, між ними поважного числа українців” [7, с. 9]. Протягом довгих років існування емігрантів четвертої хвилі “старші” представники намагаються підтримувати їх у країнах поселення, допомагати організаційно, а часом – і фінансово (хоча між ними існують певні непорозуміння, пов'язані, як зазначалося вище, зі світоглядними відмінностями – в першу чергу тими, що визначають брак української ідентичності). Втім, такий підхід є, певною мірою, взаємно корисним – “старші” організації у відповідь на підтримку одержують молодих членів та співробітників.

Щоправда, між двома останніми хвилями еміграції на Захід, а також між “материковими” та закордонними українцями існують розбіжності, переважно світоглядні. Ці відмінності у поглядах пояснюються багатьма об'єктивними та суб'єктивними причинами, серед яких ще сильно збережені у населення (та й частини керівництва) України залишки радянського типу мислення, відповідні підходи до оцінки історичної та політичної ситуації, відсутність національної ідентичності та ін. Більшість представників активного у 1990-х – 2000-х рр. покоління закордонного українства західних країн виховувалися не лише на українських, а й на західних традиціях, життєвому укладі, харитативному досвіді. Уявлення про Україну у цього покоління базувалися

на спогадах про юнацькі та дитячі роки, а також – значною мірою – на романтизованих оповідях батьків, котрі не завжди змогли повноцінно "вписатися" в нове життя на чужині. Багато українців завдяки цим споминам, своє життя в країнах поселення значною мірою присвятили служінню українській національній ідеї, поширенню інформації про батьківщину – її історію, культуру, мову, збереженню національних традицій в освіті, культурі, мистецтві тощо [11; 15; 16]. Але реальна пострадянська Україна не відповідала тому образу "писанки", змальованому дитячою пам'яттю та оповідями батьків [5]. Тому при перших зустрічах з батьківщиною частина закордонних українців переживала руйнацію цих уявлень, певний психологічний шок. Шок викликало й демонстративне чи штучне нерозуміння та невикористання "аборигенами" в певних регіонах України української мови (при цьому варто враховувати, що поширена в цих регіонах російська для молодшого покоління закордонних українців зовсім не зрозуміла при умові вільного володіння батьківською та мовою країни поселення).

Національно свідомою частиною закордонних українців не сприймається позитивно й частина політичних кроків керівництва України, мовна політика тощо, що викликає появу відкритих заяв та звернень очільників об'єднань закордонних українців, прийняття відповідних резолюцій.

Якими були основні напрями діяльності діаспори у відношенні до України? Безпосередня допомога – фінансова медичним, дитячим та іншим закладам, науковим установами, консультування урядових та інших владних структур з різних питань, зустрічі з представниками влади урядовців СКВУ та інших установ, стимулювання відродження дитячих та молодіжних патріотичних організацій – Пласт, СУМ тощо, відродження діяльності у формі політичних партій різних гілок Організації українських націоналістів. Українське жіноцтво діаспори сприяло відродженню діяльності Союзу українок в різних місцевостях батьківщини.

Ейфорія діаспори щодо української незалежності на початку 1990-х рр. була великою. Діаспора допомагала різними способами і методами – від студентських і дитячих стипендій для малозабезпечених чи обдарованих дітей до спонсорування великих політичних, наукових та інших проектів. Маловідомим сьогодні в Україні є факт купівлі першого будинку в Оттаві для розміщення Посольства України в Канаді однією людиною – св. пам. Ерастом Гуцуляком, який мав письмове доручення від Міністерства закордонних справ України допомогти у встановленні дипломатичних зв'язків України і Канади [4, с. 126], але його навіть не було запрошено до слова під час відкриття [4, с. 127]. Відомі закордонні бізнесмени та науковці українського походження ставали радниками українських урядовців. Але тут вони незадовго стикалися з корупцією, хабарництвом, підкупом та іншими негативними реаліями материкового життя [4, с. 130-131]. Втім, незважаючи на певні розчарування та набутий негативний досвід, діаспора, в першу чергу західна, продовжує активно співпрацювати з Україною.

Організації діаспори сприяють також передачі в Україну важливих культурних, архівних, мистецьких матеріалів. Так, повернуто мистецьку колекцію В. Винниченка, численні архівні матеріали тощо. Частина наукових установ діаспори, які мають власні фонди – Наукове товариство ім. Шевченка в Америці, Українська американська асоціація університетських професорів, Світова наукова рада при СКУ та інші надають гранти на наукові дослідження материкових дослідників, особливо в гуманітарній сфері. За ініціативою Українського історичного товариства та підтримкою інших наукових установ діаспори в Україні було зорганізовано три міжнародні конгреси українських істориків – у Чернівцях (2000), Кам'янці-Подільському (2003) та Луцьку (2006).

Діаспора активно підтримала організацію та проведення конгресів Міжнародної асоціації українців, перший з яких відбувся у 1990 р. в Києві, а Фонд кафедр українознавства (США) став спонсором української делегації на міжнародних історичних конгресах. За фінансової підтримки наукових установ діаспори з'являються нові книжкові видання. Підтримка діаспорою праці українських науковців та можливість використання різноманітних грантів сприяє розвитку наукових досліджень, особливо гуманітарних, які були сфальсифіковані за радянських часів.

Закордонні українці, від початку 1990-х рр. сприяють налагодженню контактів материкових політиків з урядовими та бізнесовими колами країн поселення. На заклик координаційних організацій саме українці склали основну кількість міжнародних спостерігачів за виборами в Україні, що відбувалися в різні роки. Західна діаспора відзначала та стимулювала Україну до відзначення важливих річниць – Чорнобильської трагедії, Голодомору, створення Карпатської

України та ін. – не лише в Україні, а й у інших державах. В закордонних архівах зберігаються важливі джерела до історії України. В США та Канаді були створені наукові осередки, які на основі популярного на той час методу усної історії (oral history) збирали, зберігали та опрацьовували інформацію, збережену пам'яттю очевидців. Канадськими українцями було знято фільми про Чорнобиль та Голодомор для демонстрації в Україні та в зарубіжжі.

Частина представників діаспори переїхала до України, щоб безпосередньо будувати її майбутнє. Серед них – відомий громадський діяч М. Плав'юк, визначний вчений О. Пріцак, відомий громадський діяч та видавець О. Зінкевич, меценат багатьох українських материкових наукових інституцій О. Антонович та ін. Вони та тисячі їх побратимів у різних куточках світу продовжують присвячувати своє життя Україні. Питання лише в тому, чи почула Україна діаспору...

Між українцями “материка” та закордону протягом двох десятиліть виникали іноді й не артикульовані конфлікти. Через світоглядні відмінності, обумовлені, в першу чергу, різним життєвим досвідом, українці діаспори й материка іноді сприймають один одного на рівні “свій” – “чужий”, протиставляючи, а не об'єднуючи. Тому, щоб налагодити конструктивну співпрацю з діаспорою, зуміти використати на користь Україні набутий нею досвід демократичного життя, потрібно добре знати її – від різних аспектів історії до розуміння психології, мотивацій, ідеологічних побудов тощо. Відома українська дослідниця, завідувач кафедри української мови та літератури Римського університету “Ла Сап’єнца” О. Пахльовська на початку 2000-х рр. наголошала на існуванні кризи у відносинах між Україною та її діаспорою, обумовивши як її основні складові відповідно кризи геокультурну, ідеологічну, концепційну, структурно-інституційну, стратегічну та філософську. Вона ж справедливо відзначила, що брак стратегічних рішень у стосунках України з діаспорою спостерігається саме в ключових культурних аспектах державобудування [13, с. 23]. І з цими висновками можна погодитись сьогодні ще більшою мірою.

Отже, для того, щоб діаспора продовжила бути справжнім провідником ідеї України в світі, що вона успішно робила довгий час, Україна мала б будувати відносини з діаспорою на сучасному етапі не на рівні потреб лише першої, а на основі взаємовигідної співпраці, яка б сприяла побудові відкритого демократичного громадянського суспільства, без зайвої політизації громадського життя, з дотриманням виплеканих світом і закордонними українцями як його частиною, демократичних традицій, з розвинутою українською культурою, європейським світоглядом населення та його політичних еліт. Україна має захистити своїх громадян, які покинули батьківщину у пошуках кращої долі та заможнішого життя, але готові повернутись сюди з новим досвідом, грошима, бажанням працювати.

Джерела та література:

1. Богачевська М. Передумова наукових товариств – наука / М. Богачевська // Сучасність (Мюнхен). – 1980. – № 1. – С. 97.
2. Великий голод в Україні 1932–1933 років: у 4-х томах. Свідчення очевидців для Комісії Конгресу США. – К., 2008. – Т. 1. – 838 с.; Т. 2. – 814 с.; Т. 3. – 782 с.; Т. 4. – 622 с.
3. Верига В. До читачів Вісника СКВУ! / В. Верига // Вісник Світового конгресу вільних українців. – Рік XVII. – Ч. 1 (19), грудень 1991. – С. 2–3.
4. Гуцуляк Е. Моя дерев'яна валізка. Спомини / Е. Гуцуляк. – Рівне: Волинські обереги, 2008. – С. 75.
5. Жегуц І. Візія України в нашій еміграційній мемуаристиці / І. Жегуц. – Львів, 2003. – 148 с.
6. Закордонні українці // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/ukrainians-abroad>
7. Запроектowana діяльність СКВУ на 1989 – 1993 роки, представлена президентом СКВУ Ю. Шимком. Звіти. VI Конгрес СКВУ. 2-7 листопада 1993 р. – Б.м., [1993]. – С. 9.
8. Звіт Президента СКВУ (29 листопада 1988 – 27 жовтня 1993) // Звіти. VI Конгрес СКВУ. 2-7 листопада 1993 р. – Б.м., [1993]. – С. 4.
9. Інтерв'ю Людмили Таран з Даніелем Бовуа // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrscope.com/ukr/history/b-reconstruktsia_i_99_html.
10. Карий А. Деякі думки з приводу Світового Конгресу Вільних Українців / А. Карий // Сучасність (Мюнхен). – 1967. – № 11. – С. 83.
11. Луцький Ю. На сторожі. Друга частина / Ю. Луцький. – К., 2000. – 111 с.
12. Макар О. Сталінізм і Україна у висвітленні англомовної історіографії в 1990-х – на поч. 2000 рр.: моделі, підсумки, перспективи / О. Макар // V Конгрес Міжнародної асоціації українців. Історія: Збірник наукових статей. – Ч. II. – Чернівці, 2004. – С. 421.
13. Пахльовська О. “Україна – діаспора” сьогодні: криза і перспектива / О. Пахльовська. – К., 2002. – С. 23.

14. Попок А. Державна політика України щодо українців за межами України / А. Попок // Наукові записки Національного університету "Острозька академія": Історичні науки. – Вип. 9: Матеріали Другої міжнародної наукової конференції "Українська діаспора: проблеми дослідження". – Острог, 2007. – С. 209.
15. Радчук С. Я обрав Канаду. Спогади / С. Радчук / [перекл. Н.В. Волошинович, З.Ю. Корабліна, В.Р. Новак. – Луцьк, 2008. – 108 с.
16. Саварин П. З собою взяли Україну. Від Тернополя до Альберти / П. Саварин. – К., 2007. – 523 с. та ін.
17. Світовий конгрес українців і Україна // VIII Світовий конгрес українців. Звіти 1998 – 2003. 18-21 серпня 2003 року, Український дім. – Київ, 2003. – с. 71.
18. Українська Всесвітня Координаційна Рада // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uvkr.com.ua/ua/analytics/zbory_UVKR.html.
19. Цимбал Т.В. Феномен еміграції: досвід філософської рефлексії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук : спец. 09.00.03 "соціальна філософія та філософія історії" / Т.В. Цимбал. – Київ, 2012. – 36 с.
20. Юськів Б.М. Глобалізація і трудова міграція в Європі: [Монографія] / Б.М. Юськів. – Рівне : видавець О.М. Зень, 2009. – 479 с.